

Hvad er der i vejen med forhistorien?



Illustration: Johannes O. V. Larsen

Det er på tide, at vi gør op med den gammeldags opdeling af menneskets historie i "historie" og "forhistorie". I stedet bør vi anlægge et fagligt bredere syn på menneskets historie, der inviterer hele paletten af "fortidsmennesker" til at blive en del af vor egen historie.

Historien er nærværende. Der går ikke en uge uden en eller anden journalist eller politiker bliver grebet af dens vingesus – eller sin egen selvfejring – og erklærer det ene efter det andet for historiske øjeblikke. I dag tror vi, at vi kan mærke historien, når den sker. Vi ved, hvad det er. Og som oplyste mennesker ved vi også, at før historien kom forhistorisk tid. Der er altså historie og forhistorie.

Men hvad vil det egentlig sige? Hvor går grænsen

mellem historie og forhistorie? Hvordan definerer vi den? Og hvem fandt egentlig på det? Før vi når til svaret, er der dog en vi skal møde.

Besøg fra en fjern slægtning

Forestil dig, at du fik besøg af en *Homo heidelbergensis*. Ville I have noget at dele? Uden tvivl er han dig fremmed. Men hvor meget? Ville du kunne genkende ham som en fjern slægtning, eller ville du se ham som en underudviklet halvabe?



Han ville gå på to ben. Hans hjerne ville blot være umærkeligt mindre end din, og han ville nok være en lille smule lavere end dig. Han kunne bruge redskaber, måske bruge rød farve til at pynte sig med, og det kunne oven i købet være at han havde en slags sprog. Det store spørgsmål er: Hvor forskellige og hvor ens ville I være?

Tid og fælles historie

Det er svært at forholde sig til tidsafstande på flere millioner år. Men det er vi nødt til, når vi ser på os selv i et evolutionært perspektiv. Menneskets store historie strækker sig gennem vores egen art, der opstod i Afrika for omkring 200.000 år siden, til andre menneskearter der levede langt tidligere. *Homo heidelbergensis* var en af dem og en sandsynlig fælles stamart til både moderne mennesker og neandertalere. De var selv sandsynlige efterkommere fra *Homo erectus*, der var den første menneskeart, som forlod det afrikanske kontinent på et tidspunkt for mellem 1,8 og 2 millioner år siden. Tidligere var der andre forfædre. Vi er resultatet af en lang kompleks og dyb historie. Men når vi traditionelt har fortalt vores egen historie, har vi delt den i to.

Nogenlunde samtidig med, at man i 1800-tallet opdagede jordens og menneskeslægten dybe alder, fandt man en måde at undgå den på. Man kaldte hele det nye tidsrum for *forhistorie*. Historievidenskaben blev grundlagt som en disciplin, der koncentrerede sig om skrevne dokumenter, hvilket passede fint med, at skriften først blev opfundet for ca. 6.000 år siden. Ikke helt tilfældigt passede det også perfekt på den bibelske kronologi, så man kunne beholde en stor civilisationshistorisk fortælling, der både geografisk og tidsmæssigt var behagelig velkendt.

Samtidig forestillede man sig det tidlige stenalder-

menneske som et dumt og uciviliseret væsen, der ikke havde nogen plads i menneskets *rigtige* historie. Det kommer stadig til udtryk i det klassiske billede af hulemanden: En primitiv type, der slæber rundt på en stor kølle, som han slår folk i hovedet med.

Vores videnskabelige billede af menneskets tidligere slægtninge er imidlertid et helt andet i dag. Nu ved vi fx, at den menneskelige hjerne nåede sin maksimale størrelse allerede for flere hundrede tusinde år siden, og at vi på en række punkter langt fra er så unikke, som vi har gået og bildt os selv og hinanden ind. Så nok er de andre menneskearter os fremmede – men ikke så fremmede, at vi ikke ville have noget at mødes om. Så hvorfor ikke gøre dem til en del af vores historie?

Homo heidelbergensis til middag

Spørgsmålet er så, hvordan vi kan relatere til mennesker, der levede for over en halv million år siden? Selvom vi er forskellige, ville vi alligevel have meget til fælles. Allerede for 2,5 millioner år siden var menneskearter begyndt at bruge redskaber – opfindelsen af håndøkse er ca. 1 million år gammel – og for mindst 800.000 og måske op til 1,8 millioner år siden begyndte mennesker at tænde bål og bruge det til madlavning.

Tilberedt mad er nemmere at spise, og det er lettere at optage energien. Vores hjerner er dyre i drift, faktisk det tredjedyreste organ, vi har, efter leveren og den muskelgruppe, der bevæger og støtter skelettet og som udgør ca. halvdelen af vores kropsvægt. Et nyere studie viser effekten af tilberedt mad for vores hjerner. Jo flere aktive neuroner, man har i hjernen, jo mere energi er der brug for. Og den energi får man lettest gennem tilberedt mad. Hvis vi med vores krops- og hjernestørrelse alene skulle leve af

Forfatterne



Julie Lykke Jensen er cand.mag. i kunsthistorie fra Institut for Æstetik og Kommunikation, Aarhus Universitet. stud20073256@hum.au.dk



Peter C. Kjærgaard er professor i evolutionstudier og leder af Centre for Biocultural History, Aarhus Universitet. kjærgaard@cas.au.dk



Artiklens hovedpersoner

Homo Heidelbergensis

En sandsynlig stamart til både *Homo neanderthalensis* og *Homo sapiens* som levede for mellem 200.000 og 600.000 år siden i Afrika og Europa. *Homo Heidelbergensis* var den første "kosmopolitiske" art og var udbredt over store dele af Den Gamle Verden herunder i hvert fald Asien til og med Indien og muligvis også udbredt til Kina. Robust bygget, forholdsvis højere, større pande og et fladere ansigt end hos tidligere menneskearter. Kraniekapacitet inden for normalen for nulevende mennesker. Gennemsnittet for *heidelbergensis* målt ud fra de fundne kranier er ca. 1.200 ml mod *Homo sapiens'* ca. 1.350 ml. Kulturelt har vi sikre spor af brug af ild, holdbare stenredskaber og træspyd. De var sandsynligvis altædende, og man har fundet spor af kannibalisme.

Homo Sapiens

Den eneste nulevende art af *Homo*-slægten opstod i Afrika for omkring 200.000 år siden og spredte sig for 60-70.000 år siden gradvist til resten af verden. Lidt mindre kranium end neandertalere og et mindre robust skelet end både neandertalere og *Homo heidelbergensis*. Altædende med føde af dyr, vilde planter og afgrøder. Specialiseret værktøj, brug af ild, primitive bebyggelser, omfangsrige sociale netværk og en kompleks symbolsk verden.

Rekonstruktion af *Homo heidelbergensis* udstillet på Smithsonian Museum of Natural History i Washington.

Foto: Tim Evanson

rå mad, ville det være nødvendigt for os at spise i minimum 9 timer dagligt. Det er fysisk umuligt over en længere periode for langt de fleste. Moderne mennesker har altså ikke længere en krop, der er tilpasset en udelukkende rå diæt. Faktisk kan det være direkte skadeligt for hjernens udvikling at lade børn vokse op uden at få tilberedt mad.

Så hvis du skulle få besøg af en *Homo heidelbergensis*, kunne du godt invitere på middag. Menneskelig kultur er tæt forbundet med madlavning. Vigtige sociale strukturer blev bygget op omkring ildstedet. Ilden skulle passes, den gav varme og beskyttelse, og den kom til at udgøre et naturligt centrum for samlivet. Med bålet og tilberedningen af mad blev det at spise en social begivenhed, der var bundet til et sted og et tidspunkt. Frem til i dag indtager måltidet således en vigtig rituel og social betydning, som rækker langt ud over det blotte behov for næring. Det gør den for os. Og det gjorde den for flere tidlige menneskearter.

Kød på bordet

Du ville heller ikke gå helt galt i byen, hvis du bød din fjerne slægtning på kød. Menneskearter har spist kød i mindst 2,5 millioner år – og det i højere

grad end andre primater. Selv chimpanseer, som er menneskets nærmeste nulevende slægtning, spiser kun sjældent kød. For at kunne jage de store dyr måtte mennesker kunne arbejde sammen i grupper, og muligvis har den krævende jagt bidraget til at udvikle den menneskelige fantasi. Mennesker er hverken særligt hurtige eller stærke og har ingen skarpe tænder. Derfor måtte de forudse et dyrs bevægelsesmønster og koordinere jagt og angreb for at være i stand til at nedlægge det. Man måtte med andre ord kunne forestille sig noget, der endnu ikke var nærværende for sanserne.

Den ekstra energi, som mennesker kunne optage i kroppen, fordi de spiste kød, understøttede udviklingen af en stor hjerne. Med 20 % af energiforbruget og kun ca. 2 % af kropsvægten er moderne menneskers hjerner topscorere sammen med neandertaleres. Men *Homo heidelbergensis* kommer lige efter og ville også have brug for masser af energi til den dyre grå masse.

Kan man være historieløs?

Hele vores store evolutionære hominin-familie inkluderer blandt andre australopithecinerne og

hele Homo-slægten med *Homo habilis*, *Homo erectus*, *Homo heidelbergensis*, *Homo neanderthalensis*, *Homo floresiensis*, *Denisovaer* og *Homo sapiens*. Kun de færreste vil benægte slægtskabet. Alligevel inviterer vi dem ikke med i vores historie. Den er forbeholdt menneskets nyere historie. Selv vores egen arts stenaldermennesker, de første mennesker i Danmark eksempelvis, er henvist til forhistorien, denne store uorganiserede masse af tid og menneskearter, der går rigtig langt tilbage i den dybe fortid.

Men hvorfor nu det?

Et af argumenterne har været, at der til *rigtig* historie hører skriftlige kilder. Historien begynder med skriftsproget. Alting før det er forhistorie. Men kan det nu også være rigtig? Hvad med alle de folk i eksempelvis Afrika, Asien og Sydamerika, der ikke har haft et skriftsprog, før de fik påtvunget det af europæiske kolonimagter? Og hvad med de landbefolkninger, der udgjorde langt den største del af den europæiske befolkning i middelalderen, som vi ved eksisterede men ikke selv har efterladt et skriftspor? Og hvad med de mange folk, der gennem tiden er taget som slaver? Har de heller ingen historie?

Det er der heldigvis kun meget få, der mener. Vi har ingen problemer med at give disse skriftløse folk historie. Hvorfor kan vi så ikke give det til andre, tidlige menneskegrupper?

Det er der ingen principielle grunde til. Forhistorien er slet og ret en opfindelse, en uhensigtsmæssig grænse, der har til formål at privilegere den store

eurocentriske civilisationshistorie, der startede i Mellemøsten og gennem det såkaldte græske mirakel førte til den europæiske kulturs triumf og globale dominans. Den fortæller en skæv historie på baggrund af en kristen tradition og er fuld af blinde pletter. Men vigtigst af alt så er den forkert.

Dyb historie

Det er på tide at vi gør op med den gammeldags og religiøst funderede opdeling af menneskets historie i "historie" og "forhistorie". Der er mange akademiske fag, der beskæftiger sig med kronologiske forløb. De deler sig i kultur- og naturhistoriske discipliner. Selvom de er forskellige og har deres faglige traditioner og metoder, så er de fælles om at skrive menneskets historie over tid. Det gælder blandt andet antropologi, arkæologi, evolutionsbiologi, genetik, geologi, humanistiske historiefag, og palæontologi. Menneskets historie er den samlede historie med data og resultater fra alle disse fag.

En kombination af skriftlige kilder, fossiler, redskaber, husholdningsgenstande, billeder, strukturer, miljømæssige forandringer og genetiske variationer danner baggrund for en dybere historieskrivning. Det er en historieskrivning, der ikke fremhæver bestemte personligheder og begivenheder, men i stedet afdækker generelle tendenser og strukturer og har fokus på udveksling, sammenhæng og slægtskab. Det er en historie, hvor vi alle er med. Og på den måde kan vi lade forhistorien være netop det den er: forhistorie. ■

Videre læsning:

Andre Shryock & Daniel Lord Smail, *Deep History: The Architecture of Past and Present*, University of California Press 2012.

Centre for Biocultural History: bioculture.au.dk.